

rigt och att lokalradio och närradio, lokal-tv och när-tv, kunde minska möjligheterna för att lokala informations- och åsiktsmonopol bildas (s 87). Kan konkurrens mellan tidningar ersättas med konkurrens mellan en regional monopoltidning och en regional monopoloradio?

I värderingar av konkurrens och koncentration kopplas ofta koncentration och makt samman: ju större koncentration, desto större makt. Hernes och Høyer har för norska maktutredningen utvecklat en modell för analys av massmediernas makt.¹⁰ Denna modell är aktörsorienterad och fäster uppmärksamheten på en rad relationer mellan medierna och samhället i övrigt. En tidnings maktposition påverkas inte bara av andra tidningar och andra medier, annonsörer och läsare utan också anställda, leverantörer och nyhetskällor spelar rollen av motkrafter. En viktig fråga i detta ännu mera vidgade perspektiv på konkurrens och koncentration är om mediemakt på ett håll skapar motmakt på ett annat. Sådana antaganden ligger bakom de ekonomiska teorierna om motkraft ("countervailing power") och vertikal konkurrens, dvs styrkebalansen mellan tex fabrikant och handelsled.

Framställningen har visat att dagstidningskonkurrens måste analyseras marknad för marknad och att täckningsgradsteorin därvid kan användas. Med utgångspunkt i denna teori kan konkurrensgraden mätas med andratidningens hushållstäckning. Ju högre denna är, desto närmare ligger tidningarna varandra marknadsmässigt sett. Sammanställningar av sådan information för tex alla kommuner, kan vid sidan av traditionella konkurrens- och koncentrationsmått ge en fylligare bild av de ekonomiska förhållandena inom dagspressen. Konkurrensgradsmätningar visar att det är viktigt att skilja mellan publicistisk och ekonomisk konkurrens men också att det är intressant att finna samband mellan de två slagen av konkurrens. Behovet har accentuerats av utvecklingen under de senaste åren inom dagspressen. Konkurrensgradsanalyser behöver dock sättas in i ett större sammanhang, tex genom analyser av konkurrens- och koncentrationsförhållanden dels avseende hela massmediefältet med hjälp av tex användningsmodellen, dels avseende massmedierna i samhället med hjälp av tex maktmodeller.

Karl Erik Gustafsson

Noter

- ¹ Kisker, K.P., Knoche, M. & Zerdick A.: *Wirtschaftskonjunktur und Pressekonzentration*. Dortmund Beiträge zur Zeitungsforschung, München 1979.
- ² Johansson, L. & Sjölin, M.: *Dagspressen i kommunerna*. Lunds universitet, Statsvetenskapliga institutionen, Meddelande 1981:4.

- ³ Recension av Dagspressen i kommunerna i *Pressens Tidning* 1981/9: Fattig tidning kan ändå ha inflytande.
- ⁴ McQuail, D. & van Cuilenburg, J.J.: Vielfalt als medienpolitisches Ziel. *Media Perspektiven* 11/82, 681–692.
- ⁵ (SOU 1965:22) *Dagspressens ekonomiska villkor*, (SOU 1968:48) *Dagspressens situation* och (SOU 1975:79) *Statlig presspolitik*.
- ⁶ Se tex Hur Sverige fick sin dagspresspolitik. Ingår i Gustafsson, K.E. (red.): *Kommunikationspolitik och kommunikationsforskning*. Massmedieseminarier, Göteborgs universitet 1981, 81–108.
- ⁷ (SOU 1974:102) *Presstödet och tidningskonkurrensen*, 146 f (endagstidningar) och *Aftonbladet – en svensk historia*, Tiden, Stockholm 1980, 340–387 (kvällstidningar).
- ⁸ (Ds U 1979:9) *Dagspressens struktur och ekonomi*, 75–91.
- ⁹ (SOU 1974:102) *Presstödet och tidningskonkurrensen* är ett exempel på detta när det gäller dagspressen. Ahlmark, D.: *Mätning av konkurrensintensitet*, Studentlitteratur, Lund 1981, är ett exempel som gäller bokklubbsmarknaden.
- ¹⁰ (NOU 1982:30) *Maktutredningen. Rapporten om massemedier*.

Amerikanska mellanval: högervinden mojar

I. Bakgrund: var 1980 års presidentval verkligen en vändpunkt?

Efter 1980 års presidentval och det jordskred till förmån för den republikanske kandidaten Ronald Reagan, som valet ju innebar, talades det ymnigt om högervinden i USA. Det drogs i massmedia och bland analytiker tämligen yviga slutsatser av valet. Den välkände statsvetaren James Wilson skrev i en uppmärksammat artikel i den ansedda tidskriften *Commentary* före valet (oktober 1980) att Reagan var på väg att lyckas med att, på samma sätt som Franklin Roosevelt 1932, skapa en helt ny – och, antyddes det, kanske lika varaktig – koalition i amerikansk politik.

1980 skulle alltså innebära en vändpunkt i den inrikespolitiska bilden. Den nya högern – dvs gamla, främst intellektuella, liberalerna och kretsarna kring tidskriften *The Public Interest* etc – de kristna fundamentalisterna som under senare år haft stora framgångar, missnöjda arbetare i stagflationens industrisamhälle samt väljarna i de numera ekonomiskt starka områdena i sydvästra USA skulle alla bilda underlag för en mera permanent ny koalition. Denna skulle då slutgiltigt demolera och ersätta det gamla Rooseveltska underlaget av fackföreningarna, etniska minoriteter och storstädernas intellektuella.

Det skrevs åtskilligt i denna riktning, såväl inom USA som utanför: inte bara otaliga tidnings- och tidskriftsartiklar utan likaledes många böcker på temat "USA på väg mot höger" e d. I dessa spalter redovisades en hel del skepsis inför hela tankegången. Det fanns skäl (StvT 1981:1 s 35–42) att anse att Reagans stora seger lika mycket var en röst *mot* Jimmy Carter, som – fö något orättvist – upplevdes som vacklande och osäker. Det amerikanska valet 1980 kunde lika väl ses som ett av de många som hållits i de västerländska demokratierna på temat "ut med de sittande, in med oppositionen". Detta är ett fältrop som hörts i åtskilliga stater. Senare års val kan inte passa in i något annat mönster: varför skulle annars vänstern ha kommit till makten i Sverige, Frankrike, Spanien och Grekland, men valen i Norge, Holland, samt den inrikespolitiska utvecklingen i Västtyskland och Danmark fört högern till makten?

En närmare analys av det amerikanska presidentvalet 1980 borde ha medfört åtskilliga frågetecken. Det var visserligen sant att man kunde förmärka en förskjutning av det politiska livet från det gamla centralområdet i nordöstra USA och övre Mellanvästern med dess industriområden till sydväst och väst med en mera tekniktensiv och mera fackföreningsfientlig miljö. Men man kunde samtidigt se att de republikanska vinsterna när det gällde kontrollen över senaten och guvernörsresidensen var mera modesta. De demokratiska nederlagen som alltså ledde till en förlust av senatsmajoriteten – vilken partiet haft hela efterkrigstiden utom 1952–1954 – var ofta ganska knappa. Majoriteten i representanthuset bestod och den kraftiga demokratiska övervikten i delstatslegislaturerna bevarades alltså fortfarande.

Man kunde med viss rätt göra gällande att det republikanska partiet under senare decennier genom den politiska utvecklingen i västra och södra USA skaffat sig en sorts inteckning i presidentposten. I alla presidentval sedan 1952 har republikanerna i stort sett i de aktuella 26 delstaterna kunnat räkna på 264 röster i elektorskollegiet, dvs endast sex mindre än den erforderliga majoriteten. Enligt en känd amerikansk kommentator (Horace Busby) skulle denna utveckling ha medfört ett slags republikanskt lås på Vita Huset.

Det är visserligen sant att ett sådant republikanskt lås har existerat på presidentvalsnivå i ett antal år. Men det demokratiska partiet är starkt på alla andra nivåer. Detta kan föranleda slutsatsen att, under förutsättning att demokraterna kunde skaffa fram en kandidat med rimlig "appeal" till väljarna, det republikanska låset skulle kunna öppnas.

II. Valkampanjen

Ronald Reagan kunde starta sin presidentur med en enastående prestige. Hans smekmånad med kongressen blev ovanligt lång, avsevärt längre än Carters – men denne vann ju också knappt 1976. Sommaren 1981 kunde Reagan fortfarande få igenom sina förslag i kongressen tack vare kontrollen över senaten och koalitionen i representanthuset mellan republikaner och konservativa sydstatsdemokrater. Den Reaganska sk utbudsekonomi kunde genomföras. Skattesänkningar genomtrufades. Sänkta skatter skulle leda till ökad lust att investera, ökade skatteinkomster, lägre inflation och arbetslöshet. Denna ekonomiska politik, uttänkt i hrr Friedmans och Laffers studerkammare, hade väl dittills inte prövats någon annanstans än i Chile och Storbritannien. Men den fann i Reagan en intresserad discipel.

Denna nästan romantiska ekonomiska politik ledde emellertid inte till vad den avsett. Budgetunderskottet växte i stället till för USA astronomiska proportioner. Ty inkomsterna ökade inte, vilket berodde på att man inte investerade i industrin, utan lika mycket i fastigheter, frimärken, silver och äkta mattor. Inflationen sjönk, men arbetslösheten ökade kraftigt. En strid utbröt i administrationen mellan de rena utbudsekonomerna och dem, som i likhet med budgetchefen David Stockman, framför allt ville spara på de offentliga utgifterna och med tanke på budgetunderskottet vände sig mot skattesänkningar och ökade försvarsutgifter.

Även om väljarna länge ville ge Reagan "the benefit of the doubt", väntade man sig resultat. Men redan efter sommaren 1981 började kritiken att höra av sig: vart skulle denna ekonomiska politik leda, vilka var resultaten? Frågorna började hopa sig. Under kongressens sommarferier fick de ditintills alltför samarbetsvilliga kongressledamöterna åtskilliga frågor om var de stod och vad de menade med att stödja administrationens ekonomiska politik som skulle komma att drabba inte minst de sämst ställda i samhället.

Detta blev det helt dominerande temat i valkampanjen 1982. Många talade om en folkomröstning om Reagans ekonomiska politik. Republikanerna hade efter den senaste framgången 1980 förhoppningar inte bara om att förstärka sin majoritet i senaten, utan framför allt om att kunna erövra majoriteten i representanthuset, något som republikanerna inte lyckats med sedan 1952. Med tanke på att det tillhör de oskrivna reglerna i amerikansk politik att sittande partier alltid förlorar platser i de sk mellanvalen var dessa förhoppningar tämligen djärva. Här fanns åter parallellen med 1934, då Roosevelt faktiskt lyckades med att förstärka sin majoritet i representanthuset efter segern 1932.

Dessa förhoppningar dämpades dock efter hand. Ju länge valkampanjen led, desto mer sjönk republikaner-

nas optimism och steg demokraternas. De senare började tala om att kanske återerövra senaten. Kalkyler om vinster upp till 40–50 platser i representanthuset redovisades. Ett så klart utslag mot den sittande administrationen skulle onekligen ha inneburit ett rejält bakslag. Den närmaste parallellen skulle vara 1966 år val, då Johnson-administrationen efter jordskredssegern 1964 (efter mordet på Kennedy) vann 45 platser.

Det egendomliga i 1982 års valkampanj har annars varit att man trots den klara koncentrationen på administrationens ekonomiska politik på något sätt fritagit Ronald Reagan själv från egentligt ansvar. Presidenten förblir personligen populär trots att hans politik numera är omstridd. Det är på något sätt som om amerikanerna inte vill koppla ihop Reagan med vad som händer: man kan inte tro att den fryntlige och varmt leende presidenten kan ha något att göra med allt som händer. Och den intresserade allmänheten har själv kunnat se på Reagans alltmåra sällan hållna presskonferenser att han tar relativt lätt på fakta och ofta svarar undvikande eller med en rolig historia på besvärliga spörsmål som ställs. Hans speciella stil på presskonferenser kontrasterar också klart med Jimmy Carters. Han var alltid väl påläst, med huvudet fullt av siffror och uppgifter: den flitige byråkraten som president. Han kunde av väljarna omedelbart identifieras med den politik som fördes. Reagan uppträder här på ett sätt som liknar Eisenhower. I dennes fall antogs det ofta att han var okunnig, men senare forskning gör gällande att Eisenhower valt denna taktik medvetet. Den var också framgångsrik: Eisenhowers popularitet var enorm, medan motståndarpartiet helt dominerade kongressen – utom 1952–1954.

På detta sätt kan man säga att valkampanjen kom att föras på ett plan under Vita Husets. Det är för en gammal stridsfråga just i vad avser mellanvalen huruvida presidenten skall ut och föra en kampanj till förmån för sina partivänner, eller om han skall betrakta skeendet från sina olympiska höjder i Washington. Detta beror givetvis på personligheter, på hur populär han själv är. Men i år valde Reagan att delta i ganska måttlig omfattning och koncentrerade sig mest på Mellanvästern där stämningarna bland inte minst jordbrukarna var upprörda. Medan denna yrkesgrupps inkomster blivit beskurna genom de kraftiga ränteutgifterna, har överskottsproduktionen i amerikanskt jordbruk varit större än någonsin.

Bilden inför valen 1982 var således den av en president som var populär snäll och farbroderlig men föreföll okunnig, av en administration som dock kunde förknippas med uteblivna förbättringar i ekonomin. Men till bilden hör också att demokraterna under de gångna två åren inte kunnat skörda några större framgångar hos allmänheten. Till att börja med var partiet helt stäckt

efter-välnerlaget 1980. Självprövningarna och flagellanttågen avlöste varandra och de facto anslöt sig en stor grupp demokrater till Reagans majoritet i huset. Efter hand som väljarna hemma i valkretsarna började ställa frågor till sina ombud, blev dessa demokrater försiktigare i sitt stöd för administrationen. Partiet höjde rösten, dock utan att egentligen komma med någon alternativ politik. Det är givetvis att begära mycket att ett så stort parti, eller snarare valkoalition, efter ett så pass kraftigt nederlag som man rönt 1980 snart skulle komma fram med ett alternativ till den sk utbudsekonomin. Partiet valde att hålla sig till inom detta parti traditionella linjer och kritisera överdrifterna i Reagans politik, allt medan man allmänt talade om att den ekonomiska skördetiden var förbi. Sin styrka har demokraterna alltid hämtat i den idétradition som, inom en amerikansk ram, velat förorda användandet av statsmakten för att komma till rätta med industrisamhällets avigsidor, sk plånboksfrågor. Arbetslösheten, som nu är på väg över 10 procent, var det centrala temat i demokraternas kampanj. Valkampanjen handlade således om det Friedmanska receptet. Detta är ingen för USA egen debatt. Den förekommer i olika former i alla västliga industristater.

Ett, inte minst utomlands, uppmärksammat inslag i valkampanjen var de förslag till frysning av kärnvapen som var föremål för folkomröstning i nio delstater och en del kommuner. Knappast någon fråga har tidigare varit föremål för så många folkomröstningar ute i landet vid ett tillfälle. Det skulle sedermera visa sig att i genomsnitt 60 procent stödde frysningstanken. Vilka slutsatser administrationen skall dra av denna manifestation, som faktiskt innebar att ca 10 miljoner amerikaner röstat för en frysning, är oklart. Det beror bl a på om frysningsrörelsen kan upprätthålla momentum. Men det är ju grundläggande att dess målsättningar och administrationens är konträra.

III. Valresultat

Mot bakgrund av debatten, demokraternas förhoppningar och republikanernas farhågor, blev utgången av 1982 års mellanval inte särskilt notabel. Till att börja med kan man konstatera att valdeltagandet efter 1978 års bottenrekord, 34,5 procent, och 16 års nedåtgående tendens åter gick upp till drygt 40 procent. Som så många gånger påpekats i dessa sammanhang, är det amerikanska valdeltagandet alltid mycket lågt, på presidentvalnivå på senare år kring 55 procent. Men det kan i alla fall noteras som en visserligen liten men dock framgång att siffran nu åter efter många års nedgång har vänt till en ökning. Det kan tydas som ett tecken på att väljarna börjar bli så upprörda att de tar till sin röst för att protestera mot de ökande ekonomiska problemen. Det

kan tyda på att man i en något större omfattning väljer – med Albert Hirschmanns terminologi, "voice", protesten, snarare än "exit", icke-deltagande i systemet. Man kan inte förundra sig över denna effekt. Amerikanska massmedia ägnar sig sedan några år intensivt åt krisfenomen i den tidigare, alltså sedan 1930-talets slut, så framgångsrika amerikanska industrin och det likaledes lyckosamma jordbruket.

Vad som i amerikanska massmedia karaktäriserats som en folkomröstning om Reagans ekonomiska politik ledde alltså till ett i jämförelse med 1978 års bottenivå ökat valdeltagande. Men det ledde knappast till något klart valutslag.

Om man först ser på den *federala* nivån kan man konstatera att ställningen i senaten efter årsskiftet kommer att vara 54 republikaner mot 46 demokater. Detta är, i princip, samma relation som före valet (dock att senatens ende skoberoende kandidat inte ställde upp till omval; denne var ansluten till demokraternas grupp, men röstade i praktiken alltid för de mest konservativa förslagen, varför man egentligen kan tala om en nettovinst för demokraterna på en plats). Det var 20 platser som innehafts av demokater och 13 som haft republikanska innehavare som nu var uppe till omval. Arton av de demokratiska senatorerna återvaldes och 10 av de republikanska. De enda sittande medlemmarna av församlingen som inte återvaldes var Howard Cannon (D-Nev) och förra astronauten Harrison Schmitt (R-NM). Endast fem av de trettiotvå stjärnorna får nya senatorer. Förutom att Cannon och Schmitt alltså förlorade, får Californien, New Jersey och Virginia var sin ny senator.

Den mest intressanta striden i senatsvalen stod i Californien, där "Governor Moonbeam", Jerry Brown, till slut fick ge tappt mot San Diegos borgmästare Pete Wilson som fick 51 procent mot Browns 45. Man kan fråga sig om Browns illustra politiska karriär därmed har kommit till ända. Brown, som ju är son till statens förra guvernör Pat Brown, har själv varit guvernör i två perioder (liksom fö president Reagan själv efter honom) i nationens folkrikaste och mest förmögna delstat. Med denna bas lanserade han såväl 1976 som 1980 egna kampanjer för att bli demokraternas presidentkandidat. Han lyckades 1976, trots att han kastade sig i leken sent, överraskande bra mot Jimmy Carter. Men 1980 blev hans kampanj en mindre katastrof och han kom till sitt partis nomineringskonvent med 1 delegatröst – det fordrades över 1 500 för att vinna. Därefter har Browns stjärna dalat. Hans myckna tal om rymdens möjligheter och miljövärd (motstånd mot kärnkraft m m) sattes 1981 på ett svårt prov när staten invaderades av en skadefluga som gick hårt åt statens viktiga citrusodlingar. Brown ville efter sina två perioder som guvernör tillfredsställa sina nationella ambitioner i senaten och ställde alltså

upp på den plats som de senaste sex åren innehafts av den gamle excentriska semantikprofessorn Hayakawa. Men Browns kampanj tog en ände med förskräckelse. Han förnekar själv att han därmed gett upp sin politiska karriär, men framtiden får visa om det är realistiskt att komma tillbaka efter ett sådant nederlag. Även om Brown tilltalat vissa segment i Californiens väljarunderlag, har han också retat folk med sin lite småmystiska stil.

I övrigt blev det alltså omval längs hela linjen. Den nationellt mest prominente som återvaldes är väl Ted Kennedy i Massachusetts. Det är dock att märka att han denna gång fick endast 61 procent mot 70 förra gången. Detta kan möjligen vara av intresse för Kennedys fortsatta nationella karriär. Att senatsvalen i allmänhet gynnade den sittande senatoren var annars helt klart och detta oavsett parti. Två så omstridda senatorer, som Howard Metzenbaum (D-Ohio) och Lowell Weicker (R-Conn) klarade sig, den senare mot den välkände demokratiska kongressledamoten Toby Moffett.

I vad avser valen till *representanthuset* kan noteras att demokraterna alltså vann 26 platser. Det ansluter sig väl till genomsnittet som med tex 1906 som basår är 36 platser, med 1946 som basår 31 platser. Genomsnittet i förlusthänseende vid mellanvalen under en presidents första period är 30 platser.

Den nya sammansättningen i huset blir 269 demokater mot 166 republikaner. Men det centrala är inte antalet vinster för demokraterna. Det är att republikanerna med detta val sannolikt förlorat sin de factomajoritet som man kunde räkna med i och med det stöd som gavs Vita Husets ekonomiska politik i många konservativa demokater. Endast 3 demokater tappade sina platser, mot 26 republikaner. Time Magazine har som rubrik i sin analys (November 15) "For Republicans, the House is not a Home". Detta är i eminent mening sant, då republikanerna endast i fyra år sedan 1932 kontrollerat denna församling, 1946–48 och 1952–54.

Medan man således på demokratiskt håll kan vara missnöjd med att man inte vann flera platser i huset, kan man glädja sig åt att man om man vill sannolikt skaffat sig en effektiv spärr mot fortsatta äventyr i den utbudsekonomiska genren. Demokraternas ledare, talmannen O'Neill, kan nu uppträda med betydligt ökad pondus. Det har självfallet varit besvärande för honom att en del av hans grupp under de gångna två åren lyssnat till locktonerna från "The Great Communicator", som presidenten med typisk amerikansk rubrikänsla kallas.

Till det som bör noteras är att av de sju nio nya platser som på grund av folkomflyttningen i USA kommit det sk solbältet till del, vann demokraterna 10. Man hade annars väntat att denna omfördelning av representant-

husplatserna ensidigt skulle gynna republikanerna. Många republikaner som valdes i Reagans släptåg åkte ut igen; hela kongressvalet var ett dåligt val för ideologer av olika slag. Av de 26 republikanska förlusterna leds 24 av sådana som valdes 1980 för första gången! Denna siffra synes vara av betydande signifikans för förbättringen av sanningshalten i påståendet om den sk höger vinden i amerikansk politik.

Om man flyttar blicken till den *delstatliga* nivån kan konstateras att demokraternas majoritet över guvernörsresidensen förstärks ytterligare. De har nu 34 guvernörsplatser mot republikanernas 16, mot 27–23 före årets val. Här var det flera intressanta valstrider. Demokraterna förlorade visserligen två platser, men vann tio. Till dem man förlorade hörde framför allt Californien, där man hade chansen att få nationens förste valde svar te guvernör sedan inbördeskriget. Tom Bradley, hittills populär borgmästare i Los Angeles, fick se sig mycket knappt slagen av statens republikanske justitieminister George Deukmejian. Man räknar efter intervjuer med att Bradleys hudfärg kostat honom åtminstone några procent av rösterna och därmed segern.

I Texas vann den konservative demokraten Mark White mot sittande republikanen William Clements, en gång bitr försvarsminister hos Nixon. Detta val är intressant inte minst med tanke på Texas storlek och ställning i det sk solbältets näst största stat en region som alltså skall vara republikanernas främsta och säkra fäste. White är visserligen konservativ, men kunde ändå attrahera stöd inte minst från statens många innevånare av mexikanskt ursprung, en revolt baserad på "unemployment, Social Security and fear", som Clements kampanjchef sade efter nederlaget. Ett intressant medgivande att även Texas kan påverkas av denna faktor. I Illinois förlorade förre senatören Adlai Stevenson – son till den gamle demokratiska presidentkandidaten och Illinoisguvernören med samma namn – ytterst knappt mot sittande republikanen Jim Thompson. I New York vann överraskande en tämligen färglös demokrat, Mario Cuomo, mot en färgstarkare – och rikare – republikansk svart häst, Lewis Lehrman. Till sist kan noteras att George Wallace ånyo valdes till guvernör i Alabama efter flera års frånvaro. Den för sin segregationism ryktbare Wallace valdes denna gång inte minst med de svartas röster. En historiens ironi.

Också i valen till *delstatslegislaturerna* vann demokraterna framgångar. De kontrollerar nu båda kamrarna i 34 stater, medan republikanerna befinner sig i samma sats i 12. Fyra stater har delad kontroll (endast officiellt partilösa, men i praktiken republikanska, Nebraska har en kammare). Demokraterna kan visa upp en vinst på tio

kamrar över hela landet och de har i dag 4 640 platser mot 2 735 för republikanerna, en solid majoritet således. Jämfört med 1980 års val innebär detta en vinst på ca 175 platser, en inte särskilt stor förändring.

IV. Valets innebörd och utsikterna för 1984

Det förefaller sålunda som 1982 års mellanval kan sägas ha inneburit att vad slags högervind det än fanns, har den mojnät betydligt. Valresultaten har vidare ånyo ådagalagt bräckligheten i alla profetior och föreställningar om ideologiska trender. Många av de mycket konservativa republikaner som valdes till representanthuset 1980 förlorade alltså efter bara en period. Endast senator Cannon från Nevada av alla de senatorer som av konservativa grupper utsetts till särskilda måltavlor för propagandan förlorade 1982.

Republikanerna och demokraterna beräknas ha spenderat inalles 300 miljoner dollar på den federala nivån. Detta är en ökning med 25 procent jämfört med 1980, som dock samtidigt var presidentval! Härtill kommer så utgifterna för guvernörsvalet osv. Republikanerna har vidare många gånger om överglänt sina demokratiska motståndare i fråga om kampanjutgifter. Det har dock visat sig att pengar inte enbart kan avsätta för de konservativa misshagliga personer och att valresultaten inte enbart påverkas av expenserna. 1980 lyckades republikanerna bättre härvidlag med att ta makten i senaten för första gången sedan 1954 och många av de kända demokratiska liberalerna som Church, Culver, Mc Govern m fl åkte ut bla som en följd av Reagans sk coat-tails, men givetvis också på grund av de stora summor som från konservativa grupper satsats på att avsätta dem.

Överhuvudtaget har kampanjutgifterna och finansieringen rest en mängd frågor i amerikansk debatt. När man spenderar över en miljon dollar, vilket förekommit, på att vinna en plats i en delstatsförsamling (Tom Hayden, demokrat i Californien och gift med den kända filmstjärnan Jane Fonda) är det föga förvånande att många frågar sig om man kan köpa mandat med TV-annonser och andra dyra metoder. Man har i USA satt regler för hur kampanjerna skall finansieras av innebödet ex att varje kandidat endast kan ta emot 1000 dollar från en enskild givare. Detta har medfört bildandet av otaliga kommittéer och grupper som man därmed kringgår systemet med. New Jerseys nyvalde demokratiska senator Frank Lautenberg har medgett att han inte kunde vunnit sin plats utan att överglänsa sin betydligt mer kända, fö kvinnliga, motståndare, Millicent Fenwick, i fråga om kampanjutgifter. Man antar vidare att det med en mera jämn fördelning mellan de båda partierna i fråga om utgifterna skulle de demokratiska vinsterna varit avsevärt större, kanske upp emot 40 platser i representanthuset.

Kritiken gör gällande att de valda numera antingen måste vara rika själva – många senatorer och guvernörer är mycket förmögna – eller sälja sig till politiska aktionsgrupper som finansierar dem. I alla händelser är det klart att den nuvarande utgiftstrenden reser frågor som kongressen förr eller senare måste ta ställning till. Än är tankarna på offentlig finansiering av kampanjerna anamta i USA. Men situationen kan ändras, eftersom den rör ytterst väsentliga principiella frågor om demokratins innehåll och form. Motståndarna till offentlig finansiering kan emellertid peka på att många som hade väldiga kostnader ändå inte vann. Den nye Texasguvernören Mark Whites kampanj kostade 5 miljoner dollar, men hans motståndares 12 miljoner! De kan också – paradoxalt nog – peka på att de ultrakonservativa gruppernas måltavlor alla klarade sig utom således Howard Cannon från Nevada, och då särskilt Tennesseees James Sasser och Marylands Paul Sarbanes, som båda har utsatts för exempellöst tarvliga kampanjer från penningstinna ultrakonservativa grupper.

Det har många gånger i dessa spalter sagts att stämningarna i amerikansk inrikespolitik växlar snabbt, att det enda partiet dödförklarats här, det andra där. Likafullt behåller demokraterna ett solitt grepp om väljarna ute i landet. Man skall dock notera att man kunnat notera en klar trend mot ökad registrering som "independents" bland väljarna. Dessa ägnar sig mycket åt skicket splitting: man kan mycket väl rösta fram en konservativ republikansk kandidat med en så positiv "image" som Reagan har, men samtidigt ge demokraterna sitt stöd i valen till kongress, guvernörsresidens och delstatslegislaturer. Det finns också en gräsrotsbas för en demokratisk kandidat, även om de nu så omtalade västra och sydvästra delarna av landet under många år massivt röstat på republikanska kandidater och därmed i praktiken säkrat valet av dessa.

Det är med andra ord i fråga om kongressen och guvernörsresidensen det vanliga mönstret från Västeuropa som framträder i USA: ut med de maktavande, oavsett om de representerar högern eller vänstern. För väljarna är den Friedmanska utbudsekonomin lika litet som Keynesismen någon lösning på de ekonomiska problemen som västvärlden lider av. Det gör livet som politiker något osäkert, men det innebär ingen grogrund för några specifika trender, i alla fall inte i USA.

Man har redan börjat tala om Ronald Reagan som en "one term president". I någon utsträckning beror givetvis denna diskussion på det faktum att Reagan nu är den i särklass äldste president USA haft. Han fyller i februari 1983 72 år och skulle alltså om han ställde upp 1984 och blev vald vara 74 år vid tillträdet för sin andra period och nära 78 vid utgången. Med västeuropeiska mått mätt är

detta ingen orimlig ålder, men med tanke på det ansvar han har och de fysiska risker USA:s president löper diskuteras detta ständigt offentligt. Uppenbarligen har attentatet mot Reagan i mars 1981 spelat in. Han har återhämtat sig mirakulöst, men de skador han ådrog sig var allvarliga för en man i hans ålder.

Republikanernas de factoalternativ till Reagan är nu vicepresident Bush även om senatören Robert Dole från Kansas – Fords vicepresidentkandidat 1976 – majoritetsledaren i senaten Howard Baker och kongressledamoten Jack Kemp från New York – en av de allra ivrigaste utbudsekonomen – också är i bilden. Bush har legat lågt under de två gångna åren, på sätt som vicepresidenten brukar. Han är en tämligen omtyckt men inte särskilt karismatisk person som säkerligen skulle kunna vara ett betydligt lättare byte på en slagkraftig demokratisk kandidat än vad Reagan uppenbarligen är. Ty som anmärktes inledningsvis förblir Reagan mycket populär trots att man allmänt synes anse att han inte är så väl insatt i problemen som han nog borde vara, eller trots att hans ekonomiska politik inte är särskilt uppskattad. Omsorgen om det republikanska partiet måste spela viss roll i vad avser frågan om Reagan skall ställa upp igen eller inte. Somliga av hans anhängare anmanar honom nu att senast nästa Labor Day, dvs i början av september 1983, kungöra sina planer. Hur han beslutar lär väl delvis bero på hans hälsa, delvis på det allmänna politiska läget i landet. Om utsikterna är osäkra kanske han inte vill underkasta sig de krav som en hård kampanj kan ställa.

Under mellantiden vässar demokraterna knivarna. Den dysterhet som utmärkte partiet under den första tiden efter 1980 års val är delvis, men inte helt, borta. Man har väl insett att Reagan och republikanerna långt ifrån är osårbara. I senatsvalen 1984 kommer 33 senatorer att vara uppe till omval, varav 19 republikaner och 14 demokrater. Här finns möjligheter att återerövra majoriteten i övre kammaren. Men trots dessa utsikter och medvetandet om att Reagan själv, trots sin popularitet, kanske ändå kan vältras ur sadeln, är demokraterna inte riktigt glada. Eller som Nebraskas nyvalde demokratiska guvernör, Kerrey, sade efter segern, "The good news is that I won. The bad news is the reason why". Man är givetvis inom detta partis kongressledning medveten om att väljarna efterlyser ett alternativ till den förda utbudsekonomiska politiken. Vad skall demokraterna föreslå i en tid av ständigt ökande budgetunderskott och stor arbetslöshet? Denna senare kan väl reduceras men på kortare sikt knappast om man samtidigt minskar budgetunderskottet. Diskussionen inom partiet pågår, men har givetvis inte underlättats av varken det gamla Keynesiska arvet eller svårigheten att finna ett nytt samförstånd mellan partiets liberala mittfåra och dess konser-

vativa stödtrupper från landets södra delar. Om man skall vinna presidentvalet 1984 vore det säkert värdefullt att inte bara kunna visa på defekterna i Reagans ekonomiska politik, utan också framlägga ett trovärdigt alternativ. Det har de ännu inte kunnat prestera. Och frågan är ju vilket detta alternativ är.

Men även i avsaknad av ett sådant, kan demokraterna givetvis ändå ha chansen att slå Reagan eller, än säkrare, om denne inte ställer upp, Bush, Dole, Barker eller Kemp. Det kan räcka med att säga sig ha ett, men icke klart redovisat, alternativ för att "ut med makthavarna"-syndromet skall verka. Men det förutsätter också att demokraterna har en verkligt attraktiv kandidat som kan appellera till landets olika delar och partiets olika ideologiska tendenser. De nu främsta kandidaterna är Ted Kennedy och Walter Mondale. De är båda hårt uppbundna vid partiets liberala arv. Kennedy leder nu skyhögt i opinionsundersökningarna, men han har alltfört att släpa på Chappaquiddickolyckan, som enligt de flesta politiska bedömare aldrig kan glömmas bort. Den 1 december kungjorde överraskande Ted Kennedy att han av familjeskäl inte kommer att ställa upp 1984. Denna försäkran har allmänt accepterats. Huruvida detta innebär att Mondales position förstärks eller inte har diskuterats. Å ena sidan har han blivit av med sin främste rival, som nu i stället kan antas stödja honom. Å andra sidan är det traditionellt tveksamt att vara "front-runner" så långt före ett val. Det är en utsatt position.

Mondale är en typ av politiker som allmänt tilltalar folk, men han har ingen riktig karisma, är ingen folktalare som Kennedy. Andra namn förekommer därför i debatten, de främsta är senatoren och förre astronauten John Glenn från Ohio, som dock inte heller har mycket av retorisk elegans över sig. Den betydligt yngre senatoren Gary Hart från Colorado har ställt sig i partiets mittfåra med sin försvarsvänlighet och sitt intresse för att finna en roll för traditionell liberalism i dagens ekonomiska sats. Men han får, synes den allmänna meningen vara, stå på tillväxt. Demokraternas inpiskare i senaten, Californiasenatoren Alan Cranston, senator Ernest Hollings från Nord-Carolina och förre Floridaguvernören Reubin Askew har också mer eller mindre klart framfört sina pretentioner. Men Hart, Cranston, Hollings och Askew hör nog mera till kandidaterna för vicepresidenturen. Man kan i dag göra antagandet att kandidaten sannolikt kommer att heta endera Walter Mondale eller John Glenn. Vad som skedde 1976 när Jimmy Carter krönte sin målmedvetna långsiktiga kampanj för att bli kandidat bör dock leda till försiktiga reservationer om möjligheten av svarta hästar.

Reagan kan antingen frivilligt eller som en följd av ett valnederlag bli en enperiods president. Väljarnas otålig-

helt borgar numera för att den tidigare rådande tvåperiodstraditionen synes ha urholkats. Men man skall inte utesluta att väljarna kan ge Reagan personligen ett nytt mandat, medan man väljer en demokratisk kongress. Många amerikaner tycker det är ganska bra när maktindelningen sätts i system. Reagan är en trevlig äldre farbror som alla kan tycka om. Men att republikanerna som parti nu med sin Friedmanism kan ha en lösning på landets ekonomiska problem finner många svårt att tro. Om trots allt ändå ett konjunkturuppsving skulle komma till stånd, kan Reagan säkert ta åt sig äran av detta.

Sedan man nu testat den utbudsekonomiska modellen blir det dags för en annan variant. Det finns i västvärlden som helhet en känsla av att de goda tiderna för överskådlig framtid är över, att man måste iaktta försiktighet med de offentliga utgifterna, att budgetunderskottet på något sätt måste hållas i schack. Men denna politik får inte tillämpas på ett så drastiskt sätt som Reagan och hans rådgivare velat göra. Man får inte heller ta sin tillflykt till skattesänkningar som motgift mot kristiden. Krisen är av sådan karaktär att det krävs mera än pengar i handen på företagen för att de skall sätta igång med sina investeringar. Det krävs en form av framtidsoptimism som i dag är svår att mobilisera för någon längre tid. I början av Reagans presidentur fanns på många håll en sådan. Men den blev, liksom varit fallet i Frankrike, kortvarig. Den ledare som likt Franklin Roosevelt och John Kennedy på goda, eller helt irrationella, grunder kan inspirera till sådan framtidstro kan kanske få igång tillväxtekonomin slumrande motorer?

Den konservativa valanalytikern Kevin Phillips, som tidigare varit en varm anhängare av Ronald Reagan, blåser nu i domedagsbasunen. Han säger att amerikansk inrikespolitik under kommande decennium kan komma att fragmenteras ytterligare. Phillips har uttryckt sina teser i en bok, "Post Conservative America" (1982), som rönt uppmärksamhet. I en valkommentar (Time, November 15, 1982) betonar Phillips att vad man nu måste tala om i amerikansk politik är "dealignment", inte "realignment", upplösning av partierna snarare än genom att röster på mera permanent basis går från ett parti till ett annat. Man bör i stället tala om sk single issue groups, folkomröstningar och delfrågor (kärnväpningsfrysningen), skatterevolter och annat. Republikanernas dröm att återvända till Calvin Coolidges Amerika, till 1920-talets idyll, och tiden före den stora 1930-talskrisen, är omöjlig. Men demokraterna kan splittras mellan de olika krav som ställs av de gamla fästena med en vikande industriell och ekonomisk bas och de nya teknikintensiva västra och sydvästra delarna av landet. Detta kan enligt Phillips innebära risker för demokraterna och möjligheter för den oberoende kandidaten John Anderson som 1980 väl främst drog röster från demokra-

terna. Denne har förespeglat en ny kampanj 1984.

Phillips teser synes tillspetsade. Man skall akta sig för att underskatta partiernas uthållighet – de är dock över 100 år gamla – och väljarnas känsla för "common sense". Det är emellertid intressant att han som 1969 gav ut en bok om "The Emerging Republican Majority" i dag är pessimist i fråga om konservatismens ideologiska budskap: utbudsekonomiska excesser och 10 procents arbetslöshet satte stopp för den drömmen. Detta problem är inte USA det enda industrilandet som står inför. Var finns lösningen? Och när kommer konjunkturuppgången? Var finns den nye Keynes och den nye Roosevelt? Frågorna upprepas ständigt men – än så länge – utan svar.

Stockholm i december 1982
Mats Bergquist

Beslutsprocesser om vatten – nyinitierad forskning

Inledning

Så länge vatten var en självklar tillgång för alla och flödade ymnigt och klart, så behövdes varken regler, lagar och beslut om det tillgängliga vattnet eller administration för vattenbehandling. Bilden förändrades dock gradvis. I takt med den industriella utvecklingen och i takt med nya metoder inom jordbruket blev det klara vattnet allt grumligare. Då vattenledningsnätet i de växande städerna byggdes ut, reservoarer för kraftverk anlades, irrigationen fick allt större omfång etc räckte vattnet inte alltid till åt alla inom vissa geografiska områden. Konflikter mellan olika grupper uppstod, t ex mellan dem som ville bygga om och reglera vattenflödena och dem som ville behålla naturen i så ursprungligt skick som möjligt, mellan dem som ville använda sjöar och åar för utsläpp av varjehandas avfall och dem som ville ha vattnet fritt från föroreningar och i stället nyttja vattnet för konsumtion, mellan dem som ville ha vattenlandskapen för rekreation med bla bad, segling och fritidsfiske och dem som såg vattnet som ett transportmedel och som möjlighet för yrkesfiske och kassodling av fisk. Antalet konfliktorsaker har hela tiden ökat och kommer med all sannolikhet att öka än mer i framtiden. Under utpåglande torrperioder, som sommaren 1982, är det påtagligt att motsättningarna skärps mellan de olika intressegrupperna.

Det har därför blivit nödvändigt att reglera vattenanvändningen. Vem skall få göra vad och när med vattnet? Var, när och hur mycket får ett vattendrag förorenas? På vilket sätt och av vem skall vattnet renas? Hur skall

kostnaderna för reningen täckas? Var och hur får ett vattenflöde regleras? Vilken vattennivå bör en sjö ha vid olika årstider? Hur fort och med hur stora flytetyg får man färdas på vattenvägarna? Hur skall fisket bedrivas och kan det vara fritt fram för kassodling? Listan på frågor om vattenhandhavandet kan göras mycket längre.

Eftersom beslut om vattnets nyttjande och skötande behövs, så måste man bestämma sig för vilken myndighet som skall reglera och övervaka vad. Således behövs en övergripande och landsomfattande lagstiftning om vattenfrågorna.

Den nuvarande lagstiftningen kan betecknas som ett laga-och-lappverk. Problem och konflikter har man sökt lösa vartefter de uppstått. Många olika myndigheter har varit inkopplade. Denna historiska utveckling är helt naturlig och den vanliga i ett samhälle av den typ Sverige representerar. Dock måste man konstatera att laga-och-lappa-metoden i det långa loppet är mycket otillfredsställande.

För det första är det vanligen svårt att se vilka konsekvenser olika småingrepp i samhället har på andra delar än de som är aktuella. Det kan ibland visa sig att de sammanlagda effekterna blir så negativa att man efteråt kan ifrågasätta om den första åtgärden överhuvud borde ha företagits.

För det andra blir i det långa loppet laga-och-lappa-metoden alltid en dyr metod. Antalet åtgärder måste ständigt ökas och det som var bra för stunden måste kanske göras om senare.

För det tredje är metoden psykologiskt föga tilltalande. Medborgarna utsätts ständigt för obehag av olika slag, vet inte hur snabbt eller ens om obehagen kommer att avlägsnas och har svårt att bedöma framtiden och har därmed ingen reell grund att stå på när det gäller förberedelser och planering.

I stället för laga-och-lappa-förfarandet behövs en övergripande reglering som i möjligaste mån förhindrar att olägenheter och konflikter uppstår och som, om de ändå uppträder, ger riktlinjer för hur man skall komma tillrätta med dem innan de fått verka för länge och åstadkommit för stora skador. Ett övergripande regelsystem blir ekonomiskt billigare än laga-och-lappa-metoden.

Ett sådant övergripande regelsystem bör tydligt ange hur samhället principiellt ser på vattenhandhavandet och hur vattenfrågorna skall tacklas i praktiken. Varje medborgare kan då i viss mån själv bedöma vad han kan och får göra med vatten och vilka samhälleliga konsekvenser hans åtgärder förmodligen medför. Han kan därför planera på ett säkrare, tryggare och mer rationellt sätt. I anslutning till det övergripande regelverket om vatten bör en vattenmyndighet inrättas, där all behövlig expertis på vattenfrågor kan samlas och samordnas.